

РОЗДІЛ III

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ Й ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

УДК159.923.2

Л. З. Сердюк, О. І. Купрєєва,
кандидати психологічних наук, доценти

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ВНЗ

У статті запропонована комплексна програма психологічного забезпечення оптимізації мотивації учіння та самореалізації студентів ВНЗ, що ґрунтується на ідеї розбудови ціннісно-смыслового простору особистості, сприятливого для інтеріоризації цінностей саморозвитку та самореалізації.

Ключові слова: освітнє середовище, мотивація учіння, само-детермінація, самореалізація.

Навчання у ВНЗ є важливим етапом соціалізації особистості, який глибоко пов'язаний із процесами її саморозвитку та самореалізації. Реалізація ідей гуманістичної парадигми привели до переосмислення цілей сучасної освіти та висування на перший план цінності розвитку особистості як майбутнього фахівця.

© Л. З. Сердюк, О. І. Купрєєва

Психологічна модель структури і функціонування мотиваційно-сислової сфери особистості та її розвитку в процесі соціалізації конкретизує розуміння особистісних цінностей як джерел індивідуальної мотивації, функціонально еквівалентних потребам. Особистісні цінності формуються в процесі соціалізації досить складно взаємодіючи з потребами. Як вищий рівень диспозиційної системи, ціннісні орієнтації цілком залежать від цінностей соціальної спільності, з якою ідентифікує себе особистість. Оскільки особистість студента включена до системи освітнього середовища, основною цінністю якого є саморозвиток, то цей етап передбачає створення відповідних умов для ефективного розв'язання освітніх завдань. Тобто, від якісних особливостей організації підготовки студентів у ВНЗ залежить, якої спрямованості набуде мотиваційно-ціннісне наповнення їхньої майбутньої професійної діяльності як суб'єктів власного життя.

Можливість суб'єктної регуляції життєдіяльності — актуальна психологічна проблема, вивчалася в багатьох дослідженнях — ґрунтується на виникненні і розвитку смислових утворень особистості, що дають людині свободу від наявної стимуляції і є основою її самодетермінації. Зокрема виявлено, що лінії становлення особистості, суб'єкта і системи смислової регуляції активності людини становлять органічну єдність (К. В. Карпінський); розвиток смислової сфери особистості виводить людину на вищий рівень розвитку її як суб'єкта життя (К. О. Абульханова, Л. І. Анциферова), що характеризується якісно новим способом самоорганізації і саморегуляції особистості (А. В. Брушлінський); становлення особистості як суб'єкта життя пов'язується із формуванням життєвих планів (К. О. Абульханова, Є. І. Головаха, О. О. Кронік, Н. А. Логінова та ін.), що охоплюють основні сфери життя і конкретизують його загальний зміст. Саме тому основна увага в психології приділяється цільовому блоку смислової регуляції життєдіяльності — це склад та ієрархія цінностей або ціннісних орієнтацій, провідні мотиви, що задають спрямованість особистості тощо.

Як уже зазначалося, нині в Україні та в країнах пострадянського простору відбувається зміна загальноосвітньої парадигми. Суть змін полягає в тому, що освіті надається сенс не стільки пізнавальний, скільки розвиваючий. Пріоритетними стали загальнолюдські цінності, життя і здоров'я людини, розвиток особистості, розкриття її індивідуальності. Парадигмальні зміни виявляються в переході від класичної до некласичної і, зокрема, до постнекласичної моделі освіти.

Класична модель освіти, яка домінувала в Україні до 90-х рр. ХХ ст., репрезентувала ціннісні орієнтації та ідеали модернізованої індустріальної цивілізації, зокрема її технократичний оптимізм. Метою такої моделі освіти було формування ерудованої людини, професіонала в обраній сфері діяльності; критерієм розвитку інтелектуальних здібностей вважалася фундаментальна підготовка фахівців широкого профілю. Класична система освіти здійснювала насамперед інтелектуально-фахову селекцію індивідів, формуючи професійні страти та їх кваліфікаційну структуру (Рижак Л. [4]). На жаль, поки що у нашій країні інтелектуальний потенціал не знаходить належного застосування, що призводить до його деформування і руйнування, що загрожує суспільству дестабілізацією, оскільки в життя входить чимало людей з амбіціями, які суспільство не може задовольнити.

Наслідками дестабілізаційних процесів у суспільстві є зростання невідповідності між рівнем домагань і самореалізацією особистості та існування протиріччя між існуючим значним соціальним престижем вищої освіти і впевненості у тому, що диплом повинен забезпечити високий соціальний статус та добробут, а з другого боку, наявна проблема перевиробництва спеціалістів, деформованість ринку праці, що породжує зневіру в соціальній справедливості, соціальних гарантіях і, як наслідок, може призвести до девальвації цінностей освіти і науки.

Таким, чином, традиційна технологія навчання, побудована на принципі трансляції та відтворення студентами готових зразків людської діяльності, з великою ймовірністю, може завдавати збитків учасникам освітнього процесу, оскільки домінуюча по-

треба (внутрішнє, природно обумовлене спонукання) вступає в конфлікт із ситуативною домінантою (у вигляді примусово поставленого навчального завдання), у результаті чого виникає ситуація важкого вибору і, як наслідок, психічна напруга і стрес. Проте і формування особистісних смислів навчання в особистісно-орієнтованій моделі навчання також не позбавлене труднощів. Практика показує, що для того, щоб в учнів або студентів з'явилася внутрішня потреба в конструюванні зони свого найближчого (смыслового) розвитку, однієї тільки зміни виду психолого-педагогічного впливу недостатньо. Навіть в умовах недирективного управління студенти відчують труднощі там, де від них вимагають прийняття на себе відповідальності за власну навчальну діяльність. Вони виявляють своєрідну залежність від управління ззовні і не схильні розподіляти контроль за навчальним процесом.

У світлі означених тенденцій гостро постає проблема забезпечення умов формування в освітньому середовищі ВНЗ особистості студента як самодетермінованого суб'єкта свого професійного і життєвого шляху. У свою чергу, мотивація учіння та потреба в самореалізації особистості як суб'єкта професійного становлення повинна стати наслідком і результатом впровадження комплексної програми ефективних психологічних заходів. Освітнє середовище, побудоване за типом розвиваючої системи, повинно допомагати усвідомлювати та організувати студентам свої дії, управляти процесом свого життя.

Для ХХІ сторіччя характерне розуміння, що лише самореалізація особистості є основною метою будь-якого соціального розвитку. Власне ці зміни в суспільній свідомості викликали появу нової парадигми освіти, що опирається на підходи й поняття, вироблені сучасною практикою. До них можна віднести, зокрема, поняття «інтегрована освіта».

Одним із варіантів розв'язання проблеми ми пропонуємо модель освітнього середовища та *програму психологічного забезпечення розвитку мотивації учіння та самореалізації студентів у ВНЗ*, що була розроблена на основі комплексного психологіч-

ного дослідження психологічних проблем самодетермінації мотивації учіння студентів в інтегрованому освітньому середовищі, яке може виступати аналогом ціннісного середовища особистості. Дослідження проводилося у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна», де навчаються спільно студенти з різним соціальним статусом та станом здоров'я (інтегроване освітнє середовище).

Програми такого роду, перш за все, повинні спрямовуватись на:

1. Гуманізацію взаємин в освітньому середовищі; освітнє середовище повинно мати характер розвиваючого та здоров'язбеігаючого, а тому базуватись на цінностях гуманістичного спрямування та ціннісного ставлення до себе — саморозвитку, досягнень, духовного задоволення, креативності.

2. Оптимізацію системи ставлень особистості, центральне місце в якій належить самоприйняттю, самоповазі, самопослідовності (самокерівництву), позитивному ставленню до інших (оточуючих), що сприятиме розвитку адекватності самооцінки, рівню домагань, самоінтересу, саморозумінню, впевненості, наполегливості, цілеспрямованості тощо.

3. Формування цілісності сприйняття подій життєвого шляху, оптимального поєднання минулого, теперішнього та майбутнього в картині життя, усвідомленості життєвих, цілей і перспектив, поєднаності життєвих планів з професійними, професійної ідентичності тощо.

Варто зазначити, що сьогодні мова вже не йде про традиційний «психолого-педагогічний супровід навчання студентів», а про *створення освітнього середовища, яке реалізує особливу культуру соціалізації індивідуальності*, що формується і культивується на основі утвердження принципу співвіднесеності можливостей людини та освітнього середовища.

Реалізація комплексної програми розвитку мотивації учіння особистості в освітньому середовищі повинна сприяти запуску психологічних механізмів перетворення ціннісно-сислової та особистісної сфери студентів, що створює умови для появи психологічних новоутворень, які відображають змістовне наповнення мотиваційної системи учіння особистості.

Отже, освітній процес сучасного ВНЗ повинен актуалізувати зміну позиції студента з об'єкта навчання в активного і свідомого *суб'єкта навчально-професійної діяльності*, тобто зростає значення *формування можливостей самоорганізації учіння студентів*. Сформованість умов для самоорганізації учіння дозволить майбутньому фахівцю успішно аналізувати завдання навчання, раціонально планувати і організовувати свою роботу індивідуально або в команді, адекватно оцінювати, своєчасно коригувати та вдосконалювати процес і результати учіння.

Значна роль у реалізації даної програми відводиться викладачеві, який виступає і представником професійної спільноти, тому повинен бути носієм професійних гуманістичних цінностей, демонструвати зразок ціннісного ставлення в суб'єкт-суб'єктній взаємодії, забезпечуючи належну підтримку, а також йому надається завдання, що полягає в актуалізації потреб у саморозвитку і трансформації учбового процесу в самодетермінований.

Однією із найбільш значимих сфер життєвого простору людини, її життєвої активності є професійна діяльність. У сучасній науково-психологічній літературі для опису системи взаємовідносин людини і професії все частіше залучається таке поняття, як самореалізація особистісних можливостей, особистісного потенціалу. Разом з тим, діапазон визначень терміна «самореалізація» у психологічній літературі досить широкий. За визначенням Д. О. Леонтьєва [2], проблема самореалізації особистості на психологічному рівні припускає аналіз конкретних зовнішніх умов і особистісних якостей, що дозволяють даній особистості продуктивно самореалізуватися. У контексті професійної діяльності особистісні характеристики виступають як внутрішні ресурси, що забезпечують досягнення самореалізації особистості в просторі її професійного буття. Безумовно, що передумовами професійної самореалізації є адекватне професійне самовизначення особистості. Проте для студента вибір професії вже відбувся і наступним етапом життя є професійна підготовка.

На етапі професійної підготовки у ВНЗ, основними напрямками зазначеної програми є: 1. Реалізація принципів розвиваючого та здоров'язберігаючого освітнього середовища. 2. Організа-

ція індивідуальної та групової роботи зі студентами, включаючи надання психологічної допомоги інформаційного, консультативного та корекційного характеру. 3. Створення можливостей для активного включення в діяльність, максимально наближеної до професійної, крім традиційної практичної підготовки студентів.

Базуючись на концептуальних засадах вищевикладеного підходу, пропонується для впровадження програма тренінгового супроводу. Мета цієї програми, що ґрунтується на концепції професійного становлення студентів у ВНЗ (Е. Ф. Зеєр) [1] та виділенні ним етапів професійного становлення студентів (етап адаптації студентів, який охоплює перший рік навчання (перший курс); етап інтенсифікації — 2–3 курс навчання; етап професійної ідентифікації — 4–5 курс), відповідно до її поетапної реалізації, полягає в забезпеченні психологічної безпеки процесу входження особистості в нові соціальні ролі, розвитку особистісних і професійних компетенцій, актуалізації компетенцій самоменеджменту життя як самореалізації.

Програма включає такі змістовні блоки:

1. Ціннісно-цільовий: усвідомлення життєвого покликання, власних потенційних можливостей, життєвої мети (значення постановки мети, знаходження мети, формулювання цілей, усвідомлення проміжних і кінцевих цілей, перешкод у досягненні цілей); розгляд власних цілей і суб'єктивної якості життя у контексті професійного становлення; планування досягнення цілей, підключення ресурсу, необхідного для самореалізації, допомога в знаходженні власних цілей і перспектив в освітньому та соціокультурному середовищі.

2. Актуалізація і розвиток особистісних ресурсів втілення ціннісно-цільової спрямованості: в основі формування — усвідомлена цінність і навички відповідальності, гнучкості, креативності, позитивного психологічного настрою (ставлення до себе, до інших); усвідомлення необхідності саморозвитку та особистісних змін як умови суб'єктивного психологічного благополуччя та самореалізації; сприяння в знаходженні балансу особистісних характеристик для самореалізації; ставлення до здоров'я як особистісного ресурсу.

3. Проектування професійних успіхів: розвиток особистісних та професійно важливих якостей, оптимальних життєвих стратегій, що забезпечують гарантоване просування до успіху через освоєння технологій саморозуміння, самоприйняття, самопрезентації.

Основним психологічним методом реалізації комплексної програми — є метод соціально-психологічного тренінгу, оскільки активізуючий ефект соціально-психологічного тренінгу обумовлений такими його характеристиками, як створенням безпечного тренінгового середовища яке забезпечує розуміння учасниками себе та групових процесів в міжособистісному спілкуванні та взаємодії; створює можливості для активного включення в діяльність, максимально наближеної до професійної; забезпечує можливість відчувати себе в іншій ролі, пережити нові почуття та емоції в безпечних умовах групи; розуміти яким чином кожний з учасників впливає на групу в процесі міжособистісної взаємодії; забезпечує можливість формування необхідних навичок та умінь. Крім того, групові форми психологічної роботи також сприяють профілактиці та ослабленню невротичних нашарувань: почуття самотності, безпорадності, тривоги, стимулюють соціальну активність, сприяють перебудові ставлень з оточуючими. Ефективні переживання і досвід набутий в групах соціально-психологічного тренінгу природно переноситься у реальний світ та стає частиною власного досвіду особистості.

Зупинимося детальніше на описі програми.

Етап адаптації (1 курс навчання). У традиційному плані адаптація студентів першого курсу розглядається як сукупність основних аспектів, що відображають основні напрями діяльності студентів: адаптація до умов та змісту професійного освітнього процесу (приспособування до нових форм викладання, контролю і засвоєння знань, до іншого режиму праці і відпочинку, самостійному способу життя тощо); адаптація до групи (включення в колектив однокурсників, засвоєння його правил, традицій); адаптація до нової соціальної ролі — студента — та опанування її правилами, правами, обов'язками; початок процесу адаптації до майбутньої професії (засвоєння професійних знань, умінь і навичок, якостей).

При дослідженні проблеми адаптації студентів У ВНЗ (С. Г. Рудакова [5]) інтенсивність адаптаційних процесів визначають три параметри: 1) рівень актуального розвитку особистості; 2) труднощі навколишнього середовища; 3) рівень особистої активності і цілеспрямованості. Перші два параметри визначають величину адаптаційного бар'єру, який необхідно подолати. Таким чином, успішне подолання адаптаційних бар'єрів можливе двома шляхами: зменшенням самого адаптаційного бар'єру і збільшенням адаптаційного потенціалу особистості.

Тренінг ефективної адаптації спрямований на формування, збільшення адаптаційного потенціалу особистості. Основна мета тренінгу ефективної адаптації — розвиток навичок ефективної адаптації: міжособистісного спілкування та взаємодії в новому колективі, навичок самопізнання, рефлексії, самопрезентації та уміння взаємодіяти в спільній діяльності.

Мета соціально-психологічного тренінгу ефективної адаптації конкретизується в наступних задачах: оволодіння необхідними соціально-психологічними знаннями; розвиток здібностей адекватного та більш повного пізнання власного «Я» та інших людей; розвиток адекватної самооцінки та само ставлення; діагностика та корекція особистісних якостей, умінь та навичок необхідних для успішної взаємодії в студентській групі; дослідження індивідуальних стилів міжособистісної взаємодії та трансформація їх з метою ефективної адаптації.

Тренінг ефективної адаптації складається з 6 занять. Тривалість кожного заняття — 2 години.

Основні блоки тренінгу:

1. Підготовчий етап. Ознайомлення учасників тренінгу з основними цілями та завданнями тренінгу, форматом тренінгу. Знайомство учасників тренінгової групи з тренером та між собою; з'ясування очікувань учасників групи від тренінгу. Встановлення та прийняття правил тренінгової групи.

2. Основний етап проведення тренінгової програми:

а) визначення в особистісній картині світу поняття «майбутня професія», усвідомлення їх значущості для особистості. Під-

ведення учасників групи до визначення та усвідомлення власних особистісних якостей. Діагностика, аналіз та оцінка власного «Я», його потенціалу. Підвищення позитивного рівня самоствалення шляхом рефлексії та представлення власних чеснот, особистісних якостей;

б) знайомство з поняттям «адаптація» із складовими адаптації. Навчання та відпрацювання технік ефективної адаптації: самопрезентація власного «Я», знайомство з Іншим та усвідомлення цінності Іншого; розкриття своїх цілей у взаємодії; техніка ведення діалогу, дискусії;

в) аналіз основних проблем самопрезентації власного «Я», аналіз та самооцінка власних якостей та почуттів. Прогнозування та планування найближчих цілей власного життя: постановка та аналіз цілей, моделювання способів досягнення найближчих цілей, розвиток внутрішнього потенціалу, як основи успішного майбутнього. Тренінгові методи: творчі вправи, вправи на розвиток рефлексії, методи арт-терапії, групове обговорення результатів, виконання вправ;

г) формування навичок ефективної комунікації: ефективне слухання, рефлексивне слухання, передача інформації, використання відкритих запитань, техніки перефразування, аргументації. Виділення, аналіз та самооцінка власних якостей для ефективної комунікації та взаємодії;

д) формування навичок міжособистісної взаємодії: навичок групової дискусії, «мозкового штурму», навичок групового прийняття рішень.

3. Заключний етап тренінгу: узагальнення психологічного досвіду, набутих навичок, умінь, отриманих під час роботи в тренінговій групі. Рефлексія власного стану до та в кінці тренінгової програми, аналіз запланованих очікувань від тренінгу та отриманих результатів. Обговорення вражень від тренінгової роботи з учасниками групи, усвідомлення свого стану та змін, що відбулися. Виділення навичок, дій, стратегій які учасники групи будуть використовувати в подальшому житті.

Тренінгові методи, які використовуються в програмі: вправи на підвищення групової динаміки та згуртованості, проєктивні творчі розповіді, інформаційно-теоретичні блоки, організаційно-діяльнісні ігри, вправи на розвиток соціальної перцепції, метод «мозкового штурму», ігрові вправи, проєктивний малюнок, групове обговорення результатів виконання вправ.

Етап інтенсифікації особистісного та професійного становлення майбутнього фахівця (2–3 курс навчання) характеризується як стадія інтенсивного розвитку особистості, загальних та спеціальних здібностей, емоційно-вольової регуляції, інтелекту, відповідальності за власні рішення, самостійність; подальшого усвідомлення і побудова життєвих та професійних цілей; актуалізації і розвитку особистісних ресурсів; усвідомлення необхідності саморозвитку як умови особистісної та професійної самореалізації. Тренінгові програми, які реалізуються на даному етапі охоплюють основні тенденції етапу: тренінг особистісного розвитку «Зустріч із собою» (16 годин); тренінг цілепокладання та досягнення цілей (12 годин); тренінг асертивної поведінки (12 годин). Зазначені тренінги логічно пов'язані між собою.

Основна мета тренінгу особистісного розвитку «Зустріч із собою» — сприяти самопізнанню, повному і точному уявленню про себе як індивідуальності, пізнанню власних психологічних особливостей, оцінити їх, визначити своє ставлення до них; формувати почуття позитивного самоприйняття; утвердити в свідомості значущість окремої особистості; формувати мотивацію до саморозвитку, як основу потреби самоактуалізації особистості.

Змістовні блоки тренінгу:

1. Блок «Я і Я»: розвиток навичок самопізнання, рефлексії, саморозкриття; аналіз власних якостей, потенційних можливостей, поведінки, самоставлення. Обговорення ступеню прийняття самого себе (своєї індивідуальності, неповторності, позитивних та негативних рис). Усвідомлення необхідності власної активності, саморозвитку, особистісної позиції, формування активного ставлення до життя.

2. Блок «Я та Інший»: формування навичок міжособистісної перцепції та взаємодії. Усвідомлення особистісних якостей та формування умінь необхідних для ефективного міжособистісного спілкування (вміння виявляти підтримку, розуміння, дружелюбність, позитивне ставлення до себе та Інших, регулювання власних почуттів та поведінки в міжособистісній взаємодії). Розвиток комунікативних вмінь та навичок (активного слухання, емпатійних здібностей, спостережливості, точної передачі інформації). Отримання нового досвіду у спілкування, вдосконалення рівня довіри до оточуючих.

3. Блок «Я, Світ, Майбутнє»: усвідомлення себе, власних потенційних можливостей, життєвих цілей необхідних для саморозвитку, самореалізації та відчуття психологічного благополуччя. Завдання цього блоку сформувати уявлення, навички та уміння взаємодіяти зі Світом, Іншими та собою. Використовуються вправи на візуалізацію, моделювання, розвиток рефлексії, творчості. Групове обговорення після виконання вправ дає можливість отримати зворотній зв'язок від кожного учасника, щодо емоцій, переживань, думок та поведінки.

Тренінг цілепокладання та досягнення цілей. Мета тренінгу — отримання знань, розвиток навичок та умінь роботи з цілями (формування, усвідомлення та шляхи ефективного досягнення цілей).

Змістовні блоки тренінгу:

1. Блок 1. «Я та мої цілі» — робота з ціннісно-сисловою сферою особистості. Основні завдання блоку: 1. Формування поняття «ціль», життєві цілі, професійні цілі, реальні цілі, псевдоцілі, ідеальні цілі, ближні та дальні цілі. 2. Діагностика власних цілей за критеріями СМАРТ (ресурс, обмеження в досягненні цілей, визначеність у часі, реалістичність цілей, специфічність цілей). 3. Виділення та аналіз ближніх та дальніх цілей.

2. Блок 2. «Ресурси досягнення цілей» — дослідження власних переконань та перешкод які заважають досягненню цілей; робота з особистісними ресурсами для досягнення цілей. Основні завдання блоку: 1. Знаходження шляхів для досягнення влас-

них цілей, усвідомлення відповідальності за досягнення / недосягнення власних цілей. 2. Розширення діапазону власних можливостей для досягнення цілей. 3. Формування навичок та умінь роботи з цілями (технологія «Управління по цілях»).

Тренінг асертивної поведінки. Мета тренінгу — формування навичок впевненої поведінки, саморозуміння, розуміння інших та конструктивної поведінки у взаємодії з оточуючими.

Змістовні блоки тренінгу.

Блок 1. «Королівство власного Я». Основні завдання блоку: розуміння кордонів власного «Я», своєї «психологічної території», своїх прав, внутрішньої свободи, несвободи та можливостей; дослідження установок невпевненої поведінки. Формування поняття «асертивність» та впевнена поведінка. Розвиток здібностей до ідентифікації з іншою людиною, вміння передбачати її дії. Розвиток рівня довіри собі, довіри до оточуючих, позитивного самоствавлення.

Блок 2. «Асертивна поведінка». Завдання, які вирішуються в другому блоці: Діагностика та аналіз власних паттернів поведінки; диференціація агресивної та впевненої поведінки, їх індикатори. Відпрацювання навичок розрізняти ці види поведінки та розуміння витоків невпевненої та агресивної поведінки.

Розвиток навичок впевненої поведінки: саморозкриття почуттів, емоцій; вербалізація власних почуттів, переживань; знаходження конструктивного компромісу; наполегливість, аргументація. Опанування техніками аргументації асертивної поведінки: «техніка Я-висловлювань», «техніка позитивних відповідей Сократа», техніка «розділення аргументацій».

Основні методи тренінгу «Асертивної поведінки» є: моделюючі ситуації, вправи-саморозкриття, вправи-самопрозентації, проєктивний малюнок, вправи на візуалізацію, вправи на групове обговорення, вправи на групову взаємодію.

Етап професійної ідентифікації (4–5 курс) характеризується формуванням професійної ідентичності (приналежності до певної професії) та готовністю до майбутньої професії; сформованістю уявлень про себе як майбутнього фахівця та особистість; свої професійні цілі та можливості їх реалізації.

Для реалізації завдань етапу професійної ідентифікації ми застосовуємо тренінгові програми: «Тренінг професійної компетентності» та «Тренінг професійної самопрезентації».

«*Тренінг професійної компетентності*» розрахований на 16 годин. Мета тренінгу — формування особистісної готовності, професійних компетенцій та професійної компетентності до майбутньої професії; створення можливостей для активного включення в діяльність, максимально наближеної до професійної.

Блок 1. «Особистісна готовність до майбутньої професії». Завдання блоку: діагностика, аналіз особистісної готовності до майбутньої професії; виділення особистісних компетенцій та їх індикаторів до майбутньої професії; здійснення корекційно-розвиваючих заходів, які сприятимуть формуванню або трансформації необхідних особистісних переконань, якостей, компетенцій, поведінки; надання необхідної супервізійної допомоги в формуванні образу «Я», як представника майбутньої професії.

Блок 2. «Професійна компетентність». Завдання блоку: формування поняття «професійна компетентність» (інструментальна, комунікативна, соціально-психологічна) та «професійні компетенції»; діагностика та аналіз власних професійних компетенцій та їх індикаторів; актуалізація особистісного потенціалу та розвиток необхідних професійних компетенцій; формування стратегій саморозвитку професійної компетентності.

Вирішення поставлених завдань в тренінгу досягаються використанням наступних тренінгових методів: ділові ігри, ситуативно-професійні завдання, групова дискусія, зворотний зв'язок, індивідуальні професійно направлені завдання, групові завдання.

«*Тренінг професійної самопрезентації*» розрахований на 12 годин. Мета та направленість тренінгу — формування навичок та умінь професійної самопрезентації в ситуації пошуку роботи та відбору на вакантну посаду.

Мета тренінгу реалізується в наступних задачах:

1. Сформувані знання про професійну самопрезентацію, як ефективний спосіб управління враженнями про себе як професіонала.

2. Визначення в особистісному просторі розуміння та поняття «майбутня робота, майбутня посада, сфера діяльності». Визначення їхньої значущості для особистості.

3. Формування навичок професійної самопрезентації: заочної (написання резюме, інформації про кандидата на посаду). Відпрацювання технологій написання резюме.

4. Формування навичок професійної самопрезентації — очної (бесіда при прийомі на роботу).

5. Відпрацювання навичок та прийомів проходження структурованої та неструктурованої бесіди, при відборі на посаду.

Основний етап проведення тренінгової програми:

а) визначення в особистісній картині світу поняття «майбутня робота», «майбутня кар'єра» усвідомлення їх значущості для особистості. Підведення учасників групи до визначення та усвідомлення власних професійно важливих якостей та особистісних якостей. Аналіз і оцінка власного «Я», його потенціалу. Підвищення позитивного рівня самоствавлення шляхом рефлексії та представлення особистісної готовності, професійних компетенцій, необхідних в майбутній роботі;

б) знайомство з поняттям та складовими стратегії самопрезентації «самопрезентація» та «самопросування». Навчання та відпрацювання технік самопросування: реальна демонстрація своїх професійних та особистісних можливостей, розкриття своїх власних цілей, формулювання своїх запитів та умов до майбутньої роботи, посади;

в) аналіз основних проблем професійної самопрезентації, аналіз та самооцінка власних якостей та почуттів. Прогнозування та планування власного професійного життя: постановка та аналіз професійних цілей, моделювання способів досягнення найближчих професійних цілей, розвиток внутрішнього потенціалу, як основи успішного майбутнього;

г) формування навичок професійної самопрезентації: заочної (написання резюме) та очної (бесіда при прийомі на роботу). Виділення, аналіз та самооцінка професійно важливих якостей учасників тренінгової групи. Складання власних резюме та їх

презентація в групі. Знайомство та оволодіння навичками очної самопрезентації, необхідними при прийомі на роботу. Тренінгові методи: ділові ігри, навчальні кейси, ситуаційні вправи, зворотній зв'язок.

Реалізація представленої програми сприятиме посиленню мотивації учіння студентів і, як наслідок, забезпеченню соціального замовлення щодо виховання гармонійної, цілісної особистості, здатної до творчої і активної життєвої позиції.

Звичайно, в процесі реалізації програми можуть мати місце успіхи та невдачі, що викликають радості і прикраси, які підсилюють або послаблюють мотивацію особистості. Найважливішою умовою реалізації мотиваційного потенціалу є створення в процесі виконання програми ситуацій успіху, переживання суб'єктом радості від успіхів і удач.

Позитивним моментом у більш глибокому осмисленні цілей періоду навчання у ВНЗ є, на нашу думку, активізація практичної складової підготовки фахівця, зокрема певне суміщення навчання із роботою за фахом. У цьому випадку значення навчальної діяльності для студента зростатиме, підсилюючи значимість мотиваційного компоненту учіння. Така діяльність, у цілому, орієнтує суб'єкта на самостійну постановку цілей, на усвідомлення ним змісту виконуваної діяльності, того, що він як майбутній фахівець є її продуктом.

Оскільки реалізація себе в майбутній професії можлива завдяки усвідомленим і осмисленим уявленням про себе, уявленням про свій ідеал професіонала, побудові стратегії свого професійного зростання в майбутньому та реальним знанням про себе, своїй відповідності існуючим уявленням, мабуть, єдиною можливістю для впорядкування даних уявлень є включення студентів у діяльність, наближену до професійної.

Для реалізації даних можливостей у ВНЗ вкрай доцільно створювати студентські навчально-науково-виробничі підрозділи (далі — СННВП), діяльність яких відбувається під наглядом та з допомогою досвідченого наставника.

Отже, на основі аналізу процесу трансформації системи освіти в Україні, показано перспективу постнекласичного етапу в побудові моделі освітнього середовища розвиваючого та здоров'язберігаючого типу, де цінністю стає розвиток потенцій і можливостей людини, процес її творчої самоактуалізації та самореалізації. Постнекласична система освіти утверджується на основі її інформатизації та комп'ютеризації, розвиток особистості базується на можливості вільного виходу до інформаційного простору. Як соціальний інститут вона слугує відтворенню та нарощуванню гуманітарного потенціалу нації, є запорукою її самоідентичності. Обґрунтовано значення: культивування системи цінностей освітнього середовища, що визначають життєву перспективу, «вектор» розвитку особистості, які, будучи відображенням цінностей соціального середовища, впливають на групові норми і цінності, виконуючи функцію регулятора групової згуртованості та активності; розбудови ціннісно-смыслового простору, що сприятиме інтеріоризації гуманістичних цінностей, які, в свою чергу, виступають потенційними мотивами.

В статье предложена комплексная программа психологического обеспечения оптимизации мотивации учения и самореализации студентов ВУЗов, основанная на идее построения ценностно-смыслового пространства личности, способствующего интериоризации ценностей саморазвития и самореализации.

Ключевые слова: образовательная среда, мотивация учения, самодетерминация, самореализация.

The complex program of psychological providing support optimization training motivation and self-realization of university students is given in the article. This program is based on the idea of re-erecting valued-semantic to space of personality, which is favourable to self-fulfilment.

That realization in the studies of ideas of humanism paradigm resulted in the new understanding of aims of modern education and raising on the first plan of value of development of personality of future specialist, is

shown Personal values are understood as a source of individual motivation functionally equivalent to the necessities.

The integrated educational environment is examined as a model of the valued environment of personality. The program of the psychological support of development of motivation of training and self-realization of university students is offered. This program is worked out on the basis of the results of complex psychological researches of psychological problems of self-determination of students training motivation in the integrated educational environment.

The program offered is based on principles of humanizing of mutual relations in an educational environment and optimization of the system of relations of personality and forming integrity of perception of vital events, realized thought vital, aims and prospects, and vital plans with professional associated with.

In the article creation of educational environment is grounded on the special culture that will realize individuality socialization. This program is formed and cultivated on the basis of claim of principle of correlation of man's possibilities and educational environment. Student's position of in such educational environment changes from the object of training to the active and conscious subject of educational-professional activity.

Keywords: educational environment, motivation of studying, self-determination, self-realization.

Список літератури

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер / Учебн. пособие [3-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Академический проект, Фонд «Мир», 2006. — 336 с.
2. Леонтьев Д. А. Самореализация и сущностные силы человека / Д. А. Леонтьев // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии [под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Шур]. — М.: Смысл, 1997. — С. 156–176.
3. Переход к Открытому образовательному пространству. Феноменология образовательных инноваций / Под ред. Г. Н. Прокументовой. — Томск: Томский государственный университет, 2005. — 484 с.

4. Рижак Л. Система освіти в Україні та її перспективи: філософський аналіз / Людмила Рижак // Вісник Львівського університету. Філософські науки. — 2004. — Вип. 6. — С. 16–26.

5. Рудакова С. Г. Психолого-педагогическое сопровождение адаптации студентов в вузе / С. Г. Рудакова / Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Биробиджан, 2005. — 23 с.

УДК: 159.923.2

О. Д. Питлюк-Смеречинська
кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглядається проблема психологічних особливостей професійного становлення майбутніх фахівців у студентському інтегрованому середовищі. Сконцентрована увага на описі стадій професійного становлення особистості, протиріч, які виникають в даному процесі, способів їх подолання. Проаналізовано напрями розвитку особистості студента як майбутнього фахівця. Описано окремі дані експериментального дослідження.

Ключові слова: інтегроване освітнє середовище, професійне становлення, процес професіоналізації, самореалізація, протиріччя професійного становлення, криза професійної самоідентичності, професійна спрямованість.

Постановка проблеми. Зростання кількості людей з обмеженими функціональними можливостями (понад 650 млн, з них